

På gästgivaregården.

Ur boken Snapphanar och andra i gamla tiders Bohuslän
Utgiven 1969 Av Sven Rydstrand

Redan på 1600-talet började gästgivaregårdar att inrättas i vårt land, och i 1734 års lag föreskrevs följande:

"Vid allmänna lands- och sjövägar skola nödiga skjuts- och gästgivaregårdar vara, ej längre från varannan än högst två mil. Konungens Befallningshavande äger å häradsting dem lägga och inrätta i varje härad, helst å kronones jord. Finnes ej kronohemman så när, have då frälsehemman eller skattebonde dem å sin jord eller skifte med konungen och tage vederlag. I varje köpstad böra ock vara gästgivare och formän, så många, som där behövas."

Gästgivaregårdarna fick betydelse inte blott för resenärerna. På många orter blev de också samlingsplatser för landsbygdens folk. Man kan rent av säga, att de blev ett slags kulturhärdar. Här fick bönderna nämligen tillfällen att träffa folk från andra trakter, folk som rest mycket ute i världen och därför kunde berätta om hur där såg ut och vad nytt som hänt. Dessa resenärer hade också med sig de första små tidningarna till bygden och kanske även en eller annan bok, som de lämnade kvar, då de for vidare.

Angående gästgivarens skyldigheter hette det i den Kongl. Gästgiveriordningen år 1734 bl. a. följande:

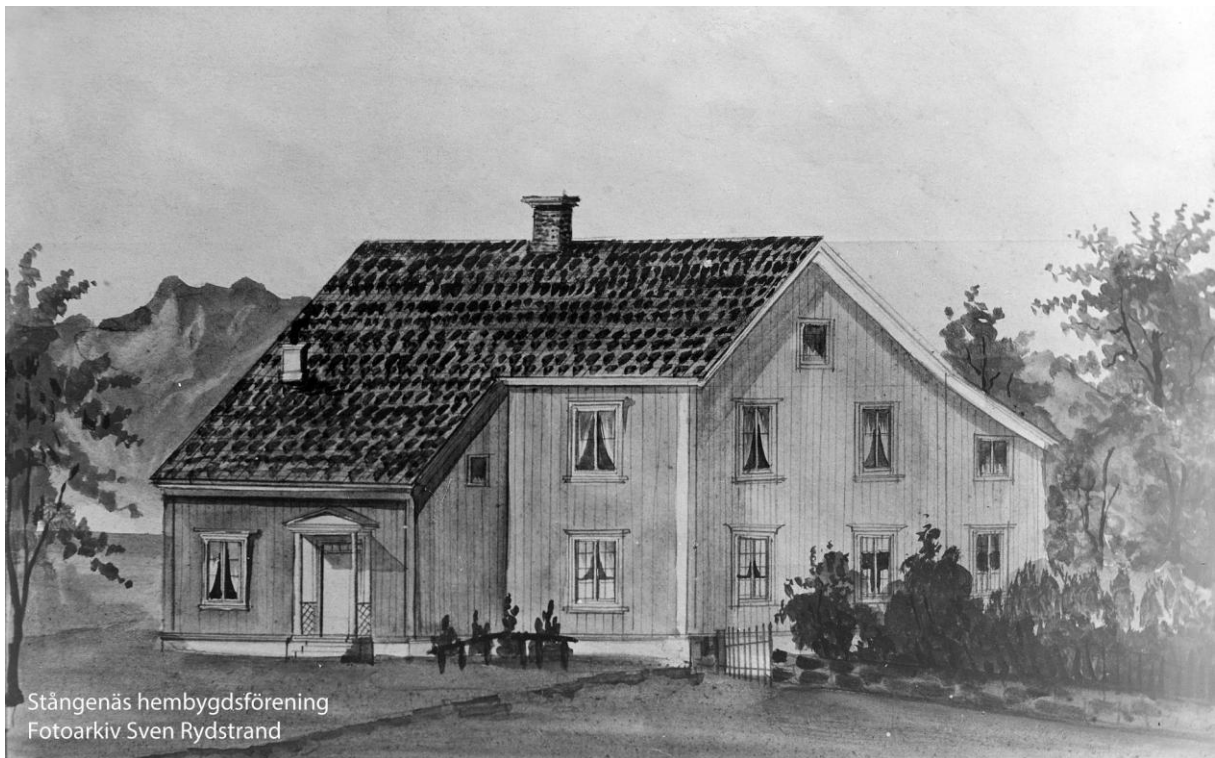
"Gästgivare skall för skäligen betalning åt vägförande hus låna och stallrum. Varde ock allt det, som gästen i hans gömo ansvarar, eller gälde strax åter vad av hans husfolk eller av hans eget vållande förkommer eller fördärvas. Kommer flera gäster än gästgivarens hus tillräcka, då lägge han dem till nästa grannar, så många till vardera som han prövar der rum få och bärgning för deras penningar. – Gästgivare må sälja vin och öl, kanne- och stopetals, och matvaror, som han gitter och förmår hålla. Bor han å landet, have våld, att det som där finnes, till sin nödtorft uppköpa och i sitt hus utspisa. Husmanskost och dricka, säng, ljus, ved och hästfoder skall han alltid för vägförande i förråd hava."

Gästgiveriet var således en affärsrörelse, och sin viktigaste betydelse för bygden hade det kanske därigenom att gästgivaren vanligen var en förmögen man, som kunde låna ut penningar till mindre välsituerade bönder. Gästgivaren blev sålunda ett slags bankir, som väl inte sällan blev bygden till stort gagn. Men det berättas också om illmariga gästgivare, som inte blott tog oskäligt stor ränta på de utlånade pengarna utan även lurade ifrån bönderna deras gårdar, när tillfälle därtill yppade sig. Och dylikt lär inte ha varit så ovanligt i en gången tid. Det fanns gästgivare, som hade till specialitet att lura bönder, när dessa kom till gästgivaregården och söp sig fulla. Det var alltså inte alltid rättfånget guld, som de penningstarka gästgivarna ägde.

Men det berättas även om gästgivare, som tog sin uppgift på ett annat sätt. Dessa hjälpte både resenärer och sockenbor. Särskilt beträffande gästgivarens hustru sägs det ofta, att hon var skicklig i den ädla sjukvårdskonsten. De resande skadade sig ju inte sällan på sina färder, och då de kom fram till gästgivaregården, måste gästgivaremor ta hand om dem. Så blev det även, då det gällde sjukdomar av olika slag.

Om en sådan mycket kunnig gästgivaremor berättas det om från 1700-talets Kvistrum. "Gästgivaremor i Quiström" kände nämligen till många läkande örter, och hon tillredde därav undergörande medicin åt de sjuka, som kom resande. Många, som blivit botade av henne, förde hennes rykte ut över landet, och "Quiströmsmor" blev därför uppsökt även av folk från avlägset liggande platser.

En annan sådan kunnig och hjälpsam gästgivaremor fanns det på Sotenäset i Bohuslän. Det var "Mor Maria i Amborseröd", och hon levde vid mitten av 1800-talet. Man kan ännu i dessa trakter få höra många berättelser om denna märkliga kvinna, som hjälpte sina sjuka sockenbor och resande på ett humant sätt. Även från Skådene gästgivaregård i Bro socken berättas det om en gästgivaremor, som bl. a. kunde väl förbinda de resandes sår. Det fanns dock ingen lag på, att gästgivaren eller hans hustru skulle sköta om de sjuka.

Skådene gamla gästgivaregård. (Efter en teckning från 1880-talet.)

Men alla gästgivaregårdar blev inte kulturhärddar. En del blev i stället tillhåll för bygdernas allra sämsta element, som där samlade för att supa och slåss. Den gamla gästgivaregården på Rabbalshede i Kville socken har sålunda blivit mest bekant för en beryktad gästgivare, som levde där vid mitten av 1800-talet, nämligen "Galle i Rabasche". Han lär nämligen ha varit en av de allra värsta slagskämparna i den trakten. Brännvin brände han och sålde till bönderna, och på så sätt lurade han ifrån dem deras pengar och gårdar. Men han fick många motståndare, och den värste var dåvarande prosten och kyrkoherden i Kville, Johan Henrik Holmqvist, som till slut också blev gästgivarens överman. Han lyckades sålunda få bort krogen i Rabbalshede och skapa bättre ordning i bygden.

Även den gamla gästgivaregården på Östad i Bullaren lär under 1700-talet ha varit ett tillhåll för drinkare och allehanda sämre element. Där om har bl. a. den bekante kyrkomålaren Christian von Schönfeldt vittnat. När denne i början av 1700-talet målade taket i den närbelägna Naverstads kyrka, bodde han nämligen på gästgivaregården. Och som han var en

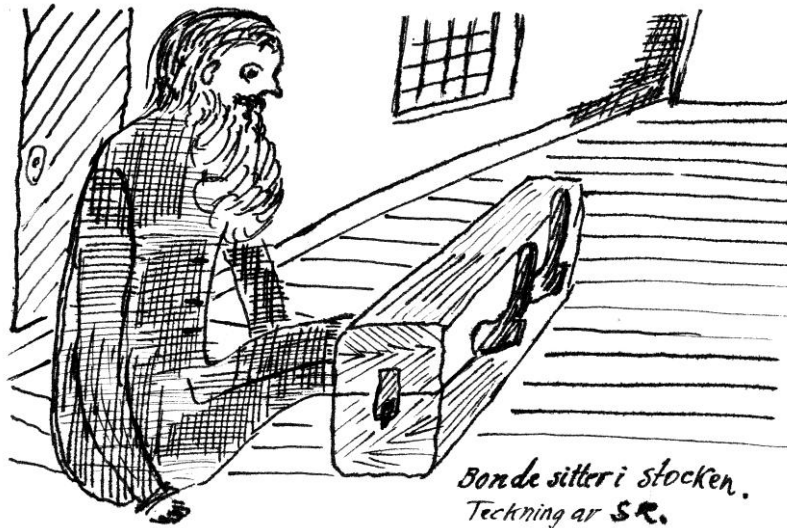
stor humorist, lät han de intryck, som han fick av livet på krogen, återspeglas i kyrktaket. Sålunda satte han in sin värd, den supige gästgivaren, i helvetet över läktaren, där denne torde få sitta, så länge taket håller. Han är dock inte ensam utan omgives av många osaliga andar, som konstnären tydligen träffat på i Bullaren.

**En gammal gästgiverska vid 1800-talets mitt.
Fru Kitti Friborg**

Det har dock tydligen gått ganska livligt till även på många andra av de bohuslänska gästgivaregårdarna i en gångens tid. Ofta blev det nämligen slagsmål och andra otrevligheter, när många resande kom och for. Och under husbehovsbränningens dagar rann såväl brännvinet som pengarna i floder över gästgivarens disk. Sålunda berättas det från Skådene gästgivaregård i Bro socken, att gästgivaren där själv brände brännvin, som han sålde till sina gäster. Det var ganska vanligt under 1800-talets början och mitt att folk i stora skaror och från alla håll vandrade till Skådene på lördags- och söndagskvällarna för att suppa, slåss och spela kort m.m. För ungdomarna anordnades så kallade "lekstugor" emellanåt, där det bl. a. förekom spel och dans. Då bjöds det vanligen också på kaffe, öl och brännvin. Och det påstås i bevarade protokoll, att ungdomen där sjönk djupt ned i synder och laster. Detta liv på gästgivaregården och den fara det förde med sig i sedligt och ekonomiskt avseende för

bygdens ungdom, var ofta föremål för debatter ute i socknen. Man ansåg, att något borde göras för att få bort dessa lekstugor. År 1805 kom också till Bro pastorat en ny kyrkoherde, nämligen förre rektorn vid Uddevalla skola, magistern Olof Adolf Kamp, och han lyckades redan samma år genomdriva en bestämmelse om att *"inga s.k. Lekstugor med Dans samt Caffé- Öl- och Brännevins Försäljande och Trackterande om Lördags- och Helgdagars aftnar och nätter må anställas för Tienstehjon och Ungt Folk, vid vite af 16 Specie Banco till de Fattige eller ock twenne Söndagars Stock-Straff wid Kyrkio-Dörren."*

Om detta beslut föranledde någon ändring i de rådande förhållandena, är inte bekant men likväl föga troligt. På den tiden var man nämligen inte så värt rädd för att sitta på *"skampallen"* eller i *"stocken"*. Sådant var nämligen inte någon större skam på den tiden, då folk dömdes till stockstraff för vilka småförsyndelser som helst.

Det hände i stället ofta, t.o.m. under långt senare tider, att bönderna, då de for hem ifrån kyrkan, stannade kvar på gästgivaregården och söp sig fulla samt roade sig grundligt, tills pengarna var slut. Många söp upp all sin egendom på så sätt, varför de inte sällan måste lämna sina gårdar och ligga fattigvården till last. Det var sannerligen inte så lätt på den tiden att åter komma i balans.

Det har berättats om att det förr fanns s.k. "falluckor" i gästgivaregårdarnas golv. De var gillrade i den avsikten, att den som föll igenom en sådan lucka, skulle bryta något ben eller skada sig på annat sätt. Detta tjänade gästgivaren på, ty den skadade måste ju då ligga kvar, tills han kunde fortsätta. På så sätt rövade man också på en del ställen de resandes pengar. Sådana falluckor var nog sällsynta, men att de förekom, därom har resenärer, som på 1850-talet reste genom Småland, Västergötland och Bohuslän, berättat.

På gästgivaregården skulle också enligt en gammal förordning finnas *"stock i vägg för de resandes bekvämlighet"*. Detta var väl inget mera modernt WC, utan liknade nog mera de primitiva *"Latriner"* som våra beredskapsmän fått göra bekantskap med under krigsåren. Senare byggde man på gästgivaregårdarna s.k. *"hemlighus"*.

Gästgiveriförordningen föreskrev också följande: *"Vid varje gästgivaregård skall en tavla sättas ut, som visar miletalet till nästa ombyte och huru mycket i båte- eller hästalego betalas bör."* Sådana gästgiveritavlor finns i många fall bevarade, inte minst på våra museer.

Numera är de flesta gamla gästgivaregårdar borta, åtminstone på landsbygden. De har degraderats till att bli blott helt vanliga bondgårdar, där ingenting tycks påminna om allt det liv och all den rörelse, som där varit en gång.